

Postmoderni najstveni sistemi v kriminološki perspektivi

Zoran Kanduč

V postmodernem kontekstu zavezujoči pritisk normativnih sistemov očitno popušča. Po eni strani jih – vsaj na ravni temeljnih vrednotnih orientacij – postavljajo pod vprašaj uporniške množice, po drugi (in v bistvu globoko konformistični) strani pa jih premaguje mentaliteta »raje bi«, namreč nepotrpežljivost potrošniških želja, ki jih surovo pregreva medijska oglaševalska mašinerija. Čeprav je strukturna kriza kapitalistične ekonomije razgalila groteskno absurdnost dominantnih idealov, pa vladajoči in njihova intelektualna »težka konjenica« še vedno žlobudrajo, da je rešitev v »dobrih starih« smernicah: več dela, več konkurence, več privatne lastnine ... Nad vsem tem pa razpirajo preperel dežnik »človekovih pravic«, doktrino, ki je v svojem jedru vsekakor radikalna (saj postavlja pod vprašaj veljavni režim lastninskih upravičenj), vendar pa so jo ideološki aparati buržoazne države že do te mere izvolili, da je postala sprejemljiva celo za »gospodarje družbe« in njihove angele varuhe.

Ključne besede: najstveni sistemi, kriminologija, kriza vrednot, kapitalizem, družbena etika

UDK: 172:321:343.9

Uvodne opazke (*anything goes ali rien ne va plus?*)

Sodobnost – ohlapno in negotovo poimenovana »postmoderna« – je očitno čas krize in (kar ni nič manj pomembno) vročičnih poskusov, ki si prizadevajo razumeti, interpretirati in ovrednotiti njene vzroke, dejavnike, korenine ... Če poenostavimo: zastavlja se vprašanje, kdo je odgovoren za to, da nekako »ne gre več naprej« (ali da družbeni »razvoj« – kdo si še drzne v tem kontekstu uporabiti nekaj s ponosnim optimizmom prepojeno besedo »napredek«? – teče prepočasi, preveč obotavljivo, šepajoče in celo blodeče). Oziroma: kdo je kriv, da je marsikaj (ali nemara že kar večina) od tega, kar se dogaja (ne glede na smer gibanja ali njeno navidezno odsotnost), videti kot nekaj, kar je bolj ali manj »narobe« (*wrong*), na primer v pravnem, moralnem (ali etičnem), metafizičnem ali religioznem pomenu. Odgovori se po pričakovanjih precej razlikujejo (in se neredko tudi izključujejo). Še več, konkurenca med ponudniki tovrstnih – pogosto v surovi naglici izdelanih (ali na silo skrpanih) – diagnoz, prognoz in zdravil je vse prej kakor zanemarljiva, kar pa še dodatno krepi občutek, da je »svet« (in kajpak tudi v razrahljani oklep nacionalne države ujete »družbe«) že do te mere kompleksen, prepleten z nešteto vidnih in nevidnih niti (verig?) ali celo že brezupno zavožen (nor?), da ga ni več mogoče niti razumeti niti (praktično ali politično) obvladati. Z drugimi besedami: resnica o »sistemu« (in njegovih mravljično »aktivnih« agentih ali funkcionarjih) je nedosegljiva (ali nedoumljiva), kar preostaja, pa je le še kalejdoskopsko množstvo naglo spreminjajočih se mnenj (do katerih imajo – vsaj v »liberalni demokraciji« – vsi nedotakljivo pravico) ter možnost potrošniške (in potemtakem nujno »svobodne«) izbire med sodbami/perspek-

tivami te ali one (nравne ali strokovne/znanstvene) »avtoritete« (če kaj takega sploh še obstaja).

Za kriminološko refleksijo je kajpak še posebej zanimiva kriza, ki se nanaša na raznovrstne forme »najstva« (ideale, vrednote in norme), in sicer ne le zato, ker te neizbežno ukvirjajo njen »predmet« (bodisi abstraktno bodisi konkretno), ampak tudi (ali nemara celo predvsem) zaradi njihovih (anti) kriminogenih učinkov. Ne gre, skratka, zgolj za konceptualne zadrege, ki bolj ali manj stanovitno skovikajo ob vprašanju, kaj je oziroma velja šteti za »kriminal«. To, čemur se je skorajda nemogoče izogniti, je namreč zoprni vtis, da ždi epicenter ključnih družbenih problemov ravno v jedrnih vrednotah (»regulativnih« in »konstitutivnih« idejah) kapitalističnega sistema, ne pa zgolj (ali vsaj primarno) v dokaj očitni slabitvi normativnega registra (kronični »anomiji«), ki naj bi – v prid javnega in skupnega dobrega – omejeval pohlep, grabežljivost, nezmernost, napadalnost in druge (»klasične«) človeške slabosti (ali »pregrehe«), o katerih se sicer čedalje bolj širi glas, da so poglaviti razlogi (ali dejavniki) srhljivo – namreč intenzivno in ekstenzivno – razširjenih plenilskih in prevarantskih praks (ne nazadnje pa tudi »staromodnega« fizičnega nasilja in uničevanja). Še huje, videti je, da težave ne izvirajo zgolj iz že skoraj »normaliziranih« normativnih kršitev¹ (vključno z

¹ Postmoderna situacija v marsičem neprijetno spominja na »izredno stanje«, ki ga zaznamuje funkcioniranje politične oblasti, povzdignjene nad pravo (in v tem oziru »negativno« svobodne): »Do dokazov o obstoju stanja izjeme zares ni težko priti: prevlada uporabe nasilja, ki pri razreševanju nacionalnih in mednarodnih

de iure kaznivimi dejanji), temveč da je bržkone najbolj »perverzna transgresija« pravzaprav kar veljavno »pravo kot tako«, zakaj nobenega dvoma ni, da se najbolj širokopotezne kraje in goljufije opirajo na navidezno močan (ne pa seveda tudi neprepusten) alibi: »Ljubčki, to, kar mi očitata, je bilo storjeno v skladu z zakonom, kar vam bo, če mi ne verjamete, nemudoma in z veseljem pojasnil moj advokat.«

Tovrstni premisleki se radi že kmalu iztečejo v slepo ulico, ki spominja na uganko, ali je prej »kokoš« (objektivna dejstva, ekonomski procesi ali družbena »bit«) ali »jajce« (vrednotni in normativni sistemi) oziroma – če se pripnemo na perspektivo standardnih socioloških pojmov – ali se človeška (»voluntaristična«) subjektivnost (individualna ali kolektivna *agency*) lahko upre (ne le transcendentnim, marveč predvsem transcendentalnim²) strukturam, ki so ugnedene v delovanju (svetovne) kapitalistične ekonomije. Odgovori se po pričakovanju precej razhajajo. Nekateri, denimo, trdijo, da je prav aktualna družbena konstelacija izrazito primerna za »prevrat«, na primer zato, ker je svetovni sistem »v tranziciji« (Wallerstein),³ ali pa zaradi vztrajajoče finančne (v bistvu najbrž strukturne, in ne le ciklične) krize, v oči bijočih krivic⁴ in pošastne iracionalnosti (»stupidnosti«) kapitalistične organizacije gospodarstva, institucionalne in ideološke krhkosti »realno obstoječega« režima gospodstva⁵ (ki da ga drži pokonci zgolj predpostavljena šibkost, intelektualna lenoba, preplašenost ali zmedenost medijsko programiranih ali manipuliranih množic) ... Drugi poudarjajo, da bi bilo najbolj nevarno (in v bistvu celo pogubno), če bi se prevzetno odločili politično izzivati »usodo« (tj. kraljestvo ekonomske nujnosti): treba je stisniti zobe, potrpeti, dokler ne minejo krizni časi (in napoči težko pričakovani trenutek, ko bo »gospodarstvu spet šlo bolje«, zategniti pasove (oziroma živeti in upravljati v okviru

»realnih možnosti«), več in bolje delati (ne glede na veljavnost zloglasne parole »Arbeit macht frei«), izboljšati konkurenčnost, inovativnost, podjetnost in učinkovitost ... Tretji se zavzemajo za reforme, ki naj bi iz vse bolj osovražene neoliberalne tržne ekonomije izcedile prijaznejši »kapitalizem s človeškim obrazom« (kar koli že pomeni ta bizarna sintagma), po možnosti takega, ki se bo čim lepše rimal s »trajnostnim razvojem« ...

No, na bolj pritlehni ravni (ali v spodnjih nadstropjih socialne piramide, kjer prebivajo pregovorno mali in srednje veliki pritlikavci) pa se »bližnja srečanja krizne vrste« s postmodernim »najstvom« (*Sollen*) razodevajo v bolj otipljivih oblikah, med katerimi bi kazalo opozoriti zlasti na naslednje opcije: (a) iskanje in izumljanje dozdevno trdnih ali celo neomajnih (oziroma relativno preprostih ali vsaj čim manj dvoumnih) vrednotnih in normativnih temeljev (na primer verskih, družinskih, tradicionalističnih, ekonomskih, nacionalističnih in drugih »fundamentalizmov«); (b) sprejetje cinične, oportunistične ali vulgarno »dekonstruktivistične«, tj. specifično postmoderne *anything-goes* »drže«, ki pa se dokaj pogosto – še zlasti v njenih liberalnih, kulturno in porabniško avantgardnih izpeljankah – prelije v teorijo in prakso »estetike življenja« (oziroma v ideal posameznika, stilno preobraženega v »celostno umetnino«); (c) previdno delegiranje »reševanja« moralnih dilem (in *eo ipso* osebne/subjektivne odgovornosti) na ekspertne instance, sodišča, »ugledne« profesorje prava, državne etične komisije, »poštene« ali »verodostojne« politike, cerkvene birokrate/menedžerje, javno mnenje ali brezimne druge (ki nenehno kažejo, kaj in kako »se dela, čustvuje in govori« v danem času in prostoru); (č) panično oprijemanje tako rekoč česar koli, kar je mogoče uporabiti kot nekakšne eksistencialne bergle (*personal organizer*), že pripravljeno psihoprotezo ali *ad hoc* pomagalo⁶ pri dušičem izpolnjevanju vsakdanjih dolžnosti (bolj ali manj banalne tlake) in prenaša-

sporov ni zgolj zadnje, temveč prvo sredstvo; razširjena uporaba mučenja in celo njegovo upravičevanje; nediskriminatorno pobjanje civilnega prebivalstva v vojaških spopadih; opuščanje mednarodnega prava; začasna razveljavitev pravic in jamstev; seznam se nadaljuje.« (Hardt in Negri 2010: 17.)

² O razliki med transcendentno in transcendentalno oblastjo glej Hardt in Negri 2010: 19–22.

³ V zvezi s podrobno analizo krize svetovnega sistema glej Wallerstein 2006: 101–119.

⁴ O tovrstnih razlogih za ogorčenje, ki naj vodi v nenasilno ali mirno upiranje, glej Hessel 2011: 31–34.

⁵ To tezo zagovarja Hamilton (2007: 11): »Vendar kapitalizem kljub neverjetnemu materialnemu napredku in popolni politični prevladi še nikoli ni bil tako krhek. Zakaj? Ker imajo na razpolago več bogastva kot kdajkoli prej, bi se večina ljudi lahko preprosto odločila, da nočejo več sodelovati – da opustijo materialistično rutino, ignorirajo oglaševanje, se odpovejo najnovjšemu elektronskemu pripomočku, drugi hiši, luksuznemu avtu, počitnicam v tujini in nesmiselnim nakupom. Za to jim ni treba na barikade ali pristati na robu revščine.« *Just say no?*

⁶ Bilwet (1999: 101) poimenuje tovrstne oblike »življenjskega varstva« z nekoliko dvoumno besedo »oskrba«: »Obstajajo taki, ki nadaljujejo vsakdanjo tlako, in spreobrnjenci, ki se jim je končno posvetilo. Toda daleč največja skupina obtiči v moreni problemov in vprašanj, ki grozijo, da jih bodo počasi zadušili. Ta skupina uteleša povpraševanje po Oskrbi. Ponavadi s tem razumemo psihološki nasvet (v knjižni obliki, se razume). Toda dandanes se profesionalci soočajo z močno konkurenco strokovnjakov za samopomoč, čudežnih zdravnikov, kolumnistov, televizijskih osebnosti, paranormalno nadarjenih in posebnih duhovnikov. Vsaka razprava, vsak pojav ali tematiziranje lahko izpolni vlogo Oskrbe. Tudi Madonna ti lahko pomaga naprej, Bilwet ti lahko ponudi razsvetljenje, tango te lahko reši iz negativne spirale pobotosti. Oskrba ni niti terapija niti religija. Je praktična metoda, ki namiguje na nejasno nelagodje milijonov. Apelira na majhne skrbi in v obliki razumljive razprave zgnete nejasno samopomilovanje v ozdravljiv simptom. Oskrba je prav tako raznolika in obsežna kot življenje samo. Ne more povzročiti nobene škode in je v prosti prodaji brez navodil za uporabo na embalaži.«

nju z njimi zlepljenih naporov, živčnega hitenja, odtujenosti ali negativnih emocij; (d) sklicevanje na domnevno univerzalne normativne smernice (na primer na »človekove pravice«), vse bolj priljubljeno »moralo žrtev«, tolerantni »multikulturalizem« ali etiko »spoštovanja razlik«; (e) interesno (»egoistično«) ali instrumentalno (v službi služenja denarja), vendar časovno in energijsko nadvse angažirano sodelovanje v moralno nizkointenzivnem »življenjskem toku«, ki ga prelamljajo sporadični izbruhi – navadno medijsko izzvanega – ogorčenja, podkletenega z rutinskim brbotanjem resentimenta, neredko skritega za trpko masko resignacije; (f) bolj ali manj dosleden izstop (»eksodus«) iz dominantnih vrednoteno-normativnih paradigem oziroma selitev na teren alternativnih (sistemsko deviantnih⁷) teorij in praks; (g) sestop v nihilizem (voljo do nič), ki pa ima seveda celo vrsto pojavnih manifestacij (vključno z najbolj negativnimi in destruktivnimi⁸). In tako naprej (bi morali zapisati »nazaj«?).

Pravo ni pravo

Pomislimo na »izgrede« v Veliki Britaniji (poudarek je seveda na pridevniku), ki so privlekli na dan (namreč v ospredje – resda relativno kratkotrajne – medijske pozornosti) domala vse ključne ideje iz orožarne prevladujočih kriminoloških teorij in z njimi zlepljenih sugestij o tehnično ali etično dobrih praksah (bodisi preventivnih bodisi zatiralnih). Nekateri so izpostavili moralne pomanjkljivosti plenilske, roparske, nasilniške in vandalske drhali, tj. zvečine mladostnikov, ki da so leni, neodgovorni, divjaški, nezmerni, sprijaznjeni z odvisnostjo od »socialne pomoči« ali celo odkrito sovražni do kulturnih vrednot lojalne večine (pripadnikov »organizirane nedolžnosti«⁹), drugi pa so usmerili obtožujoči prst na njihove starše (oziroma na bolj ali manj »disfunkcionalne družinske celice«), katerih krivda naj bi bila v tem, da svojim otrokom niso znali ali zmogli vcepiti veljavnih vedenjskih pravil in družbeno sprejemljivih življenjskih ciljev (oziroma jih pri-

merno vzgojiti, učinkovito disciplinirati ali vsaj omejiti njihovo »izvorno samovoljnost«¹⁰). V luči takih razlag se zdijo rešitve, ki jih ponudi »desna« (ali »konservativna«) ideološka opcija, dokaj logične (ali vsaj neproblematične za »zdravi razum«, *common sense*): država mora s svojimi represivnimi in »socialnimi« aparati ostreje/strožje obravnavati urbano nasilje oziroma a- in antisocialno vedenje prestopnikov, katerih primarni »problem« ni materialna prikrajšanost (*deprivation*), ampak moralna pokvarjenost/izprijenost (*depravity*), po vsej verjetnosti podkletena še s pomanjkljivimi mentalnimi zmoglostmi, zakaj to je edini način, da se zavaruje »kakovost življenja« vseh tistih, ki v glavnem prizadevno in vestno opravljajo osrednje družbene vloge/funkcije (in si potemtakem več kot zaslužijo, da to počnejo v civiliziranem, omikanem, spodobnem, urejenem in mirnem okolju).¹¹ Z »levega« brega je bilo slišati drugačne interpretacije. Čeravno se nasilje v splošnem kajpak ne odobrava (saj se šteje, da bi morali biti protesti »prekletih« – ponižanih in zatiranih – mirni in dostojanstveni, a hkrati vendarle dovolj medijsko privlačni, da ne bi izzveneli »v prazno«), so izgredniki (če odmislimo peščico »črnih ovac«) prikazani kot neke vrste žrtve, na primer policijske surovosti (oziroma nasploh krivično selektivnega delovanja kazenskoprvnih institucij), diskriminacije (eksplicitnega ali implicitnega rasizma), kroničnega pomanjkanja »sprejemljivega« mezdnega dela, relativnih gmotnih (in posledično še statusnih) deprivacij, ujetosti v brezizhodno eksistencialno situacijo (ki jih obsoja na bedno in nevidno životarjenje na dnu ali obrobjih družbe »izobilja« ali »spektakla«), in to ob sinhroni polni vključenosti v potrošniško kulturo in njene fetišee, namreč kult bogastva, prestižne blagovne znamke, imperativ »estetizacije sebstva«, storilnostno nadvse obteženi meščanski »hedonizem« ... Na kratko: v tej perspektivi je pglavilni krivec »sistem« (oziroma njegove jedrne – ideološke, ekonomske in politične – sestavine), kar se še najpogosteje skrči na trditev, da kapitalizem ustvarja potrebe, želje in cilje, ki jih

⁷ O zgodovinskih primerih alternativnih skupnosti ali »osvobodjenih« prostorih glej Žižek 2004: 5–9. Pisec (2004: 7) v zvezi s tem poudarja, da velja – glede na to, da kapitalizem strukturira celoto človeške civilizacije – vsako »komunistično« ozemlje šteti za osvobodeno: »V tem smislu moramo razumeti geslo Alaina Badiouja: *mieux vaut un désastre qu'un désêtre*, ki je tako šokantno za liberalno senzibilnost: najhujši stalinistični teror je boljši kot najbolj liberalna kapitalistična demokracija. Seveda je v trenutku, ko primerjamo pozitivno vsebino obeh, država blaginje kapitalistične demokracije neprimerljivo boljša – stalinistični 'totalitarizem' odkupi njegov formalni vidik, *prostor*, ki ga odpre.«

⁸ Za natančno politično in psihološko analizo značilno postmodernega nihilizma glej Sloterdijk 2009: 295–310.

⁹ Za podroben sociološki in psihološki oris »organizirane nedolžnosti« glej Bilwet 1999: 230–237.

¹⁰ Žižek (2011: 9) opozarja, da to, v kar je usmerjena vzgoja človeškega osebkca (ter nato oblikovanje posameznikove individualnosti, racionalne svobode ter moralne avtonomnosti in odgovornosti), ni njegova živalska (nagonsko »programirana«) narava, marveč svojevrstno vmesno (»denaturalizirano« ali »iztirjeno«) stanje, v katerem otrok po eni strani ni več zgolj žival, po drugi strani pa tudi še ni podružbljeno, kulturno bitje jezika: »Kant v svojih antropoloških spisih poudari, da človeška žival potrebuje pritisk discipline, da bi se ukrotila grozljiva 'samovoljnost', ki se zdi inherentna človeški naravi – divje, nebrzdano nagnjenje k trmastemu vztrajanju pri svojem, ne glede na posledice.« O nadaljnjih implikacijah teze, da »je človek žival, ki potrebuje gospodarja« (ne le zato, ker mu manjkajo trdne biološke koordinate vedenjskih vzorcev, ampak zaradi težavnega omejevanja in uravnavanja lastne »divje svobode«, vsaj v obdobju »nerazsvetljene nedoraslosti«, glej Žižek 2009(a): 189–194.

¹¹ O razvoju, implikacijah in posledicah tovrstnih kriminoloških idej glej Wacquant 2008: 12–22.

(pre)mnogi ne morejo doseči, to pa krepi frustracije, zamere, zavist, agresijo in druge »negativne emocije«, ki *in extremis* privedejo tudi do izbruhov množičnega divjanja, vključno s protipravnim lovom na »svetlikajoče se objekte poželjenja«. Predlagane rešitve niso presenečenje, saj se predvidljivo gibljejo znotraj standardnega socialdemokratskega imaginarija: več socialne (in manj policijske ali kaznovalne) države, boj zoper brezposelnost (odpiranje novih delovnih mest), vključevanje izključenih, multikulturna strpnost (ali – v bolj ambiciozni različici – odprtost do »drugačnosti«¹²), pravičnejša porazdelitev materialnih virov, univerzalna ali vsaj državljanska »temeljna plača«, krepitev lokalnih skupnosti (oziroma vanje vtkanih neformalnih mehanizmov družbenega nadzorstva) ...

Toda pozor. Je sploh še smiselno razpravljati o tej tematici? Izgredi so že spokojno pokopani v »preteklost« in torej bolj ali manj izbrisani iz »družbenega spomina«. Policija je bila že kmalu kos svojemu poslanstvu (zagotavljanju »reda in miru«, tj. politične stabilnosti pravno in ideološko »normaliziranih« izkoriščevalskih ekonomskih praks), zvrstile so se množične aretacije »uličnih kriminalcev«, medijski stroj je »šokantne dogodke« mahoma pogoltnil, rutinsko prebavil in tihoma izločil. Življenje teče, pravzaprav dirja dalje: dobri in nedolžni »državljani« se lahko zopet pomirjeno posvečajo svojim vsakdanjim, banalnim opravkom oziroma bolj ali manj rednim delovnim, družinskim in potrošniškim obveznostim ... »Pošastno zlo« je doživelo nagel in zaslužen poraz. Zdi se, da nauk te kratke zgodbe ni – vsaj *prima facie* – nikakršna skrivnost: nedotakljivo pravico do plenjenja, ropanja in uničevanja imajo zgolj vladajoči (in njihovi zvesti »kadri«), medtem ko je družbena vloga objektivno podrejenih (dobrodušne »moralne večine«) predvsem v tem, da jim vdano služijo in pomagajo po svojih najboljših močeh oziroma – če le utegnejo – občudujejo njihovo uspešnost, podjetnost, inovativnost (ali vsaj »iznajdljivost«), inteligenco, odločnost, odličnost in pretkanost, včasih pa tudi – nikar ne pozabimo! – sočutno dobrotelost (ali »ganjeno naklonjenost« do te ali one viktimizirane kategorije človeških ali nečloveških živali).

¹² V zvezi z etiko strpnosti (»mirno prenašaj motečo drugačnost mnenj, prepričanj, videzov in vedenjskih vzorcev«) ali priznavanja drugega (na primer priseljencev, homoseksualcev in Romov) Badiou (1996: 23) opozarja, da so številni samooklicani apostoli »pravice do različnosti« precej groženi, če je drugačnost videti preveč poudarjena ali nezdružljiva z vrednotnim obzorjem bogatega Zahoda, kar implicira, da mora biti »drugi«, ki ga je treba »sprejeti«, bolj ali manj tak, kakršni smo »mi«, tj. zagovorniki liberalne demokracije in tržnega gospodarstva, oziroma se vsaj hoče integrirati v »naš« *way of life and work* (ter *eo ipso* zradirati svojo neprimerno različnost): »Tako je čisto mogoče, da je etična ideologija, četudi ločena od religioznega pridiganja, ki ji je podeljevalo vsaj širino neke 'razodete' identitete, zgolj zadnja beseda civiliziranega zavojevalca: 'Postani tak kot jaz, in spoštoval bom tvojo razliko.'«

Hočete ubijati in trpinčiti ljudi, požigati, uživati v destruktiji? Ni problema, postanite profesionalni vojak: če vse to počnete v Iraku, Afganistanu, Libiji ali kaki drugi »malopridni« (oziroma »odpadniški«) državi, ne boste le gmotno nagrajani, ampak se boste lahko za nameček šteli za misijonarja v službi demokracije in človekovih pravic, borca za svobodo (*freedom fighter*), humanitarnega (socialno-policijskega) delavca »brez meja«, branilca zahodnega *way of life* (in z njim spetih »univerzalnih« vrednot¹³) ... Se vam zdi mezdnó delo v (»javni« ali zasebni) neposredni produkciji nasilja preveč tvegano, moralno sporno ali preslabo plačano? Nič hudega. Če ste dovolj kvalificirani in kompetentni, lahko kandidirate za katero od lepo nagrajevanih uradniških, pravniških, menedžerskih ali funkcionarskih služb v tej ali oni agenturi svetovne »države kapitala« (in njenih nacionalnih podružnic), zakaj tovrstne poklicne opcije omogočajo a- ali antisocialno vedenje brez slabe vesti (oziroma vsaj brez mučnega soočanja s prostorsko ali časovno odmaknjenimi odboji rutinskih delovnih praks).

Pa je to zares vse? Zdi se, da nekaj pomembnega – ali nemara celo bistvenega – vendarle (u)manjka. V zvezi s tem kajpak ne zadostuje pripomniti (nekako v duhu zdaj že rajne »radikalne« kriminologije), da so zločini mogočnih (nosilcev zasebne in »javne« moči, sile in oblasti) hujši – namreč bolj škodljivi in tudi moralno bolj zavrženi – kakor plenjenje (in drugi izgredi) »sodre«. Težava ni le v pomenski in normativni megljenosti sintagme »crimes of the powerful«,¹⁴ marveč tudi oziroma še dosti bolj v tem, da se nanaša zgolj

¹³ Wallerstein (2006: 52–56) poudarja, da je »univerzalizem« v glavnem ideologija »kadrov« svetovnega sistema, ne pa tistega piclega enega odstotka na vrhu hierarhične piramide, ki ima največ moči in bogastva. Z drugimi besedami: univerzalne norme so pri srcu skupini, ki ima vodstvene in nadzorne položaje v različnih ustanovah, saj jim daje prijetno tolažilni občutek, da so otipljive koristi, ki jih imajo/prejemajo od sistema, bolj ali manj to, kar si »resnično« zaslužijo.

¹⁴ Pomislimo na utajo davkov, ki se kaže bodisi kot kršitev veljavnih predpisov bodisi kot »darilo kreativnega računovodstva« (razloček je pogosto precej nejasen), predvsem pa jo omogoča – politično blagoslovljen in zavarovan – obstoj »davčnih nebes«, kjer naj bi se po dostopnih podatkih skrivala tretjina svetovnega bruto družbenega proizvoda (oziroma četrtnina svetovnega bogastva). No, in prav ta skrivnostna »davčna nebesa«, kjer se vsako leto utaji približno 250 milijard dolarjev davkov (Lukič 2011: 14), so nemara najbolj v oči bijoča ponazoritev »vzporednega sveta«, »dereguliranega kraljestva«, ki si ga je ustvarilo »izbrano ljudstvo« globalno organizirane »države« kapitala: »Skozi davčna nebesa je speljana več kot polovica svetovne trgovine, več kot polovica bančne aktive in več kot tretjina tujih korporativnih investicij. Skoraj vse največje ameriške korporacije imajo podružnice v davčnih nebesih, kar pomeni, da doma, v Ameriki, davkov sploh ne plačujejo. Podobno velja tudi drugod: leta 2007 so ugotovili, da tretjina največjih britanskih korporacij za prejšnje leto ni plačala davkov, niti penija.« (Štefančič 201: 36.)

na kriminalne dogodke, prezre pa tisto, kar se redno in – podčrtajmo – v glavnem zakonito dogaja, namreč strukturno nasilje kapitalističnega sistema/ekonomije, na primer (ne le nepravilna, temveč že naravnost groteskna) porazdelitev bogastva,¹⁵ dohodkov in heteronomnega dela (vključno seveda z istovrstnim potrošništvom), ekološka škoda, skokovito naraščanje »odvečne« populacije, stopnjujoče se poblagovljenje sveta, absurdno zaostrovanje konkurence, brezumni odboji produkcije, ki se trudi slediti profitni »logiki« (ali instrumentalni »ekonomski racionalnosti«) ... Vsi ti – medsebojno vsekakor tesno prepleteni – pojavi ne lebdijo v zraku. Vselej se lahko oprejo na pravno-politični alibi, saj so sproščeno ugnedzeni na sončni strani »reda in zakonitosti«, kar pomeni, da jih varujejo *rule of law* (to je skoraj treba zapisati kar v angleščini), *Rechtsstat* (ta »pojem« bržčas najlepše zazveni v nemščini), policija (državna in zasebna), vojska (poklicna in pogodbeni), tajne (in še bolj tajne) službe, sodišča, vrtoglavo preplačani advokati, pravne fakultete in celo »človekove pravice« (saj bojda ni mogoče zanikati, da so bogati in privilegirani vendarle tudi ljudje), za nemeček pa še osrednji mediji, izobraževalni sistem, parlamentarne stranke, najrazličnejši strokovnjaki in ne nazadnje mrzlična aktivnost množic, tj. delovnih ljudi, potrošniških občanov (ki – za razliko od britanskih izgrednikov – plačujejo za blago, ki so ga svobodno izbrali glede na lastne preference, obenem pa še potrpežljivo zbirajo točke in čakajo na morebitne *gratis* priboljške, nagrade za njihovo zvestobo in privrženost »stvari«) ter navsezadnje družin, ki so – kot se rado reče – vrednotna srčika (ali ultimativni »življenjski smisel«) domala vsega, kar je pač treba početi in potrpeti, da bi se preživelo in po možnosti doživelo še čim več poljubov sreče (ali vsaj čim manj klofut nesreče). To pa implicira, da bo sleherni zares radikalni upor zoper (resda nadvse dinamični, celo permanentno »revolucionarni«) *status quo* domala neizbežno dojet in ovrednoten kot »nasilje«,¹⁶ na primer zoper pravni sistem (oziroma njegov sveti temelj, tj.

lastninsko pravico), parlamentarno »demokracijo«, človekovo »svobodo«, ekonomsko »racionalnost«, družbenozgodovinski »napredek« in druge vrednote (ali kulturne pridobitve) zahodne civilizacije.

Kakor koli že, jasen in razločen uvid v naravo (ki se ideološko kaže ali prezre kot »naravnost«) strukturnega nasilja (in njegovih raznovrstnih vsakdanjih reperkusij) bistveno predružači prevladujoče dojetje »prava«. V kriminoloških perspektivah je po običaju v ospredju kazenskopравни sistem, vključno z njegovo normativno substanco, ki nastopa bodisi kot relativno nevtralnno ogrođe (z zagroženimi formalnimi sankcijami zavarovano skladišče soglasnih – oziroma v skrajnem primeru vsaj minimalnih ali abstraktnih – normativnih oprijemališč »skupne moralne zavesti«, *conscience collective*, ki je podlaga »mehanske solidarnosti«) bodisi kot predmet zdaj blage/dobronamerne, zdaj ostreje kritike, in sicer zaradi »načelne« selektivnosti ali razredne pristranskosti veljavnih inkriminacij (na ravni formulacije, interpretacije in aplikacije), dokaj pogosto pa tudi zaradi njihove arhaičnosti (konservativnosti) ali liberalnosti (pomislimo na največkrat precej vroče polemike v zvezi s splavom, evtanazijo in uživanjem prepovedanih drog). Ko pa gre za strukturno nasilje (s katerim imamo opravka tako rekoč vsak dan, čeprav ne vsi na enak način in v enaki meri), ni pod vprašajem le kazensko pravo, temveč že »pravo kot tako«, v prvi vrsti pravica do zasebne lastnine, ki (kot transcendentalni pogoj možnosti) dopušča varno in donosno izkoriščanje, zatiranje, uničevanje, izključevanje ali krajo tistega (na primer naravnega in kulturnega bogastva), kar bi moralo biti skupno, javno ali osebno (problem, skratka, ni primarno v tem, da njegovi akterji niso formalno ali neformalno sankcionirani, marveč dosti bolj v tem, da so celo sistematično nagrajevani, in to na račun in v škodo večine). Ob vsem tem je seveda skrajno čudno, da je pravo tako redko izpostavljeno radikalnim kritikam, ki se neprimerno rajši lepijo na »kapitalizem«, »tajkune« (tj. »slabe«, normativno oporečne bogataše), »moralni hazard« finančnih in bančnih čarodejev ... Razlogov za to nezaslišano prizanesljivost (ali celo slepoto) je gotovo več, na primer: (a) trdoživa tradicija »republike lastnine« (Hardt in Negri);¹⁷ (b) izdatna

¹⁵ »Premoženje najbogatejših treh ljudi na svetu je večje od skupnega BDP najrevnejših 48 držav! Imetje najpremožnejših 15 posameznikov je vredno več od BDP vse podsaharske Afrike. Imetje najbogatejših 32 ljudi na svetu je večje od BDP celotne Južne Azije. Lastnina najbogatejših 84 ljudi je vredna več od BDP Kitajske, ki ima 1,2 milijarde prebivalcev! Za konec: 225 največjih premoženj je skupaj vrednih 1000 milijard dolarjev, kar je enako letnim dohodkom 47 odstotkov najrevnejših ljudi po vsem svetu, se pravi 2,5 milijarde ljudi! Poročilo iz leta 2001 pravi, da ima najbogatejša petina svetovnega prebivalstva v lasti 86 odstotkov svetovnega BDP, najrevnejša petina pa le en odstotek! Celotni dohodki vseh manj razvitih držav, kar pomeni 609 milijonov ljudi, znašajo le 169 milijard dolarjev, se pravi približno 15 odstotkov premoženja prvih 200 multimilijarderjev (1135 milijard dolarjev) oziroma so enaki premoženju najbogatejših treh multimilijarderjev!« (Latouche 2009: 16.)

¹⁶ O vlogi in različnih manifestacijah nasilja v okviru uporniških praks glej Žižek 2009: 472–488.

¹⁷ Hardt in Negri (2010: 22) opozarjata, da so vse tri velike meščanske revolucije (angleška, ameriška in francoska) merile, sprožile in utrdile predvsem »republiko lastnine« (ne pa svobode, enakosti in bratstva/solidarnosti): »V vsakem primeru sta bila namen vzpostavitve ustavnega reda in vladavine prava obramba privatne lastnine in njeno upravičevanje.« To pa je tudi ključni razlog, zaradi katerega haitijska revolucija, ki je osvobodila sužnje (in se s tem pregrešila zoper vladavino lastnine), ni bila sprejeta v panteon modernih republikanskih prevratov: »Sklepanje je tukaj preprosto: republika mora varovati privatno lastnino; sužnji so privatna lastnina; zato mora republikanizem nasprotovati osvobajanju sužnjev. S primerom Haitija je republikansko pretvarjanje, da se cenita svoboda in enakost, dejansko prišlo v neposre-

podpora, ki jo zagotavljajo drugi »ideološki aparati države« (še posebej pa »organski intelektualci« vladajočih razredov); (c) nepreglednost, pogosto težko (če sploh) razumljivo ubesedenje in še zlasti vrtoglava »produktivnost« izdelovanja predpisov;¹⁸ (č) mistifikacija prava kot znanosti ali nečesa, kar lahko pravilno razumejo, tolmačijo in uporabljajo zgolj strokovnjaki, šolani pravniki (ki so se pripravljani – za močnejši »umetniški« vtis na sodiščih – celo našemiti v kvazivampirski ali duhovniški oblačila); (d) potreba ljudi, da si v domišljiji ustvarijo nekakšno sanjsko (harmonično ali idilično) pokrajino, v kateri ne vladajo (tako ali drugače »pokvarjeni«) ljudje, ampak visokotelečna načela, domala vsem ljub(k)i ideali ter splošne in abstraktne (z angelsko čistostjo obsijane) normativne entitete; (e) formalizem, ki vse pravne subjekte (nosilce lastninske pravice) obravnava (in načeloma tudi varuje) kot enake, tj. ne glede na to, kaj dejansko imajo ...

In še huje, meščansko pravo ne omogoča le zakonitega ropanja, marveč tudi varuje plen kot nekaj, do česar ima ponosni lastnik ekskluzivno pravico (uživanja, uporabljanja in razpolaganja) in kar lahko celo prenese na potomce (ki se potemtanjem že rodijo bogati ali vsaj zavidljivo premožni), s čimer je zagotovljena zasebna/izključujoča koncentracija materialnih virov na srednji ali dolgi rok. Tako se (s političnimi zakoni začarani) krog veselo sklene. Bogataši imajo namreč privilegij, da svobodno ravnajo z najmočnejšim, najpriljubljenejšim orodjem/orožjem, kar si jih je mogoče zamisliti, namreč z denarjem, s katerim si je mogoče priskrbeti ne le najbolj ekstravagantne primerke in odmerke luksuza (ki logično vključuje tudi *sex & love* storitve), ampak se tudi prikupiti množicam (na primer z lastništvom priljubljenega športnega kluba, najraje nogometnega), delovati moralno¹⁹ (na primer pomagati nadarjenim, revnim ali še kako drugače ubogim), kupovati parlamentarne stranke in politike²⁰ (ki potem hvaležno poskrbijo, da okorni pravni udi niso v napoto nevidni tržni roki, da obdavčitve niso previsoke, da so širokogrudne subvencije »racionalno« porazdeljene ...), izsiljevati vlade, financirati nevladne organizacije,²¹ odpirati nova delovna mesta, sponzorirati kulturne, umetniške ali ekološke projekte in še posebej medije (kajpak z oglaševanjem, ki med drugim deluje kot osupljivo prepričljiva volilna kampanja *in continuo*), prejemati vso po-

dno nasprotje z vladavino lastnine – in lastnina prevlada.« (Hardt in Negri 2010: 26.)

¹⁸ Petrovčič (2011: 27) navaja osupljiv podatek, da velja v Sloveniji 807 zakonov, 13.905 podzakonskih aktov in 2218 mednarodnih pogodb. Ni malo za dobra dva milijona ljudi, mar ne?

¹⁹ O povezavi med bogastvom in moralo glej Adorno 2007: 207–210.

²⁰ O vlogi denarja v severnoameriški »demokraciji« glej Starikov 2011: 63–83.

²¹ V zvezi s financiranjem mednarodnih nevladnih organizacij glej Starikov 2011: 158–168.

trebno oskrbo (pre)dobro plačanih strokovnjakov (na primer za odnose z javnostmi, sodišči, davkarji, bankami, delavci ...) in tako dalje. Na kratko: »javno« pravo je v ključnih razsežnostih bistveno zasebno (načeloma bi kajpada pričakovali ravno obratno situacijo), tj. v prid lastnikom, okrašenih z avreolo povesčenosti ali nedotakljivosti. In še več: v normativnih »virih« shranjeno pravo se prikazuje kot emanacija »države«, nosilca (ali fiktivno personifikacijo) »suverenosti«, ki so kot transcendenca *sui generis* dviguje nad imanentno družbeno ravnino, med to »božjo« besedo (ali »postavo«) in »verniki« (čredami nebogljenih ovac) pa se vrine še »cerkev«, katere duhovščino (»pastirje« in »ovne vodnike«) tvorijo pravniki, razporejeni po javnem in zasebnem sektorju (na primer v vlogi advokatov, ki zastopajo ali zagovarjajo laike v sodnih obredih ali »mašah«, ali kot najeta uradniška delovna sila v državnih organih in privatnih podjetjih). Na ta način (namreč z *de facto* pravniško »monopolizacijo«) dobi buržoazno pravo še dodano zaščito, krepak, že skoraj nepredušen varovalni oklep, ki je skovan iz materialnih in statusnih interesov navadno zgledno indoktriniranih »klerikov« ali vsaj zadosti ciničnih oziroma zavidljivo plačanih kadrov, še zlasti pa absolutno/groteskno preplačanih »prostitih strelcev« v mučno razbohotehi privatni »industriji pravnih storitev« (ki pa vendarle pogosto dosti bolj spominja na *business as usual*).

Morala »v akciji« (in etike »na čakanju«)

Obsojanje bogatašev²² (in privatnega bogastva, njihove najpomembnejše lastnosti) je neredko – zlasti v krogih uglednih, izobraženih in odgovornih ljudi, ki jim »ni vseeno« – ožigosano kot populistično moraliziranje, kar pa ne velja za istovrstno grajanje statusno nižje razvrščenih smrtnikov, o katerih se širi obtožujoči ali vsaj utemeljeno sumničavi glas, češ da so leni, goljufivi ali še drugače npravno oporečni, zato jih je treba s »palico« (njena disciplinsko najbolj učinkovita različica je strah²³ pred brezposelnostjo, revščino in pomanj-

²² »Naš čas prenaša eno samo vrsto bogatašev, namreč takšne, ki se sramujejo svojega bogastva. Ko o nekom slišimo, da 'je zelo bogat', imamo pri tem takoj enak občutek kot ob pogledu na odvratno bolezensko nabrekanje, denimo debelost ali vodenico: na silo se moramo spomniti svoje človečnosti, da bomo lahko s tem bogatašem občevali tako, da ne bo opazil naših občutkov gnusa.« (Nietzsche 205: 531.)

²³ Bembič (2011: 219–224) opozarja, da je ravno potreba (vladajočih) po tovrstni palici ključni razlog odpora kapitalističnega razreda do imperativa polne zaposlenosti in relativno visokega gmotnega standarda (družbenoekonomske varnosti) delavskih množic, ne nazadnje pa pojasnjuje tudi politični poraz keynesovskega projekta. Izkazalo se je namreč, da dosplošena in pravzaprav celo zavidljiva ekonomska varnost (po drugi svetovni vojni) ni »udomačila« delavcev (v toplih nedrih »razrednega kompromisa« in »socialne države«), ampak je (posebej v šestdesetih letih)

kanjem) nagnati/priganjati k delu (ne pa jim dajati potuho s privilegiji preveč radodarne socialne države). No, in tudi v mnogih drugih kontekstih je slišati, da je »moraliziranje« odvečna, jalova ali neprimerna dejavnost,²⁴ in sicer ne le zato, ker ni nihče toliko »čist«, da bo smel »prvi vreči kamen na nečistega«, ampak bolj zato, ker naj bi bil dandanes vsakdo obravnavan kot »nedolžen«, dokler ni s pravnomočno sodno odločbo »ugotovljena« njegova krivda (ali odgovornost). To pa je nedvomno »močna« implikacija, za nameček pa tudi napačna in bržčas tudi precej škodljiva, saj krivdo in odgovornost skrči na najbolj osiromašeno,²⁵ namreč pravno ali celo kazensko pravno raven.

Kakor koli že, v kriminologiji imajo fenomeni z moralno naravo (ali vsaj konotacijo) upravičeno pomembno vlogo, čeravno so zares bistvena vprašanja pogosto že tako rekoč *a priori* potisnjena pod preprogo (posebej tista, ki se nanašajo na osvetlitev pojmov, kot so »svoboda«, »dolžnost«, »dobro«, »zlo«, »dobrobit«, »gorje«,²⁶ »vrlina«, »avtonomnost«, »pristnost«, »človek« in tako dalje). V kriminoloških refleksijah je »moralno« (v širšem pomenu) tipično tematizirano na štiri načine: prvič, kot zunanja, kulturna omejitev, ki naj obrzda (oziroma preusmeri ali »sublimira«) izvorno »divjost« človeške živali, tj. kot aspekt socializacije (na primer vzgoje, discipliniranja in civiliziranja) bitja, ki vstopa v objektivne družbene strukture (in vanje ugnezdene »vloge«) in ki se mora na tej naporni poti naučiti pravzaprav vsega, vseh svojih dejavnosti,²⁷ predvsem pa (osvobajajočega) nadzora nad »sle-

pimi« nagonskimi silami, strastmi ali »neskončnimi« težnjami; drugič, kot (prirojeni ali pridobljeni?) »moralni čut«, ki ga oblastni (nadzorstveni ali ideološki) aparati resda skušajo pregnesti v sistemsko in institucionalno funkcionalne oblike, a vseeno ostaja zadnja opora za samostojno presojo o tem, kaj je dobro (ali prav) in kaj je zlo (ali narobe), ter morda tudi za dejansko ravnanje v skladu z avtonomno vrednostno sodbo (v tem oziru so deležni posebne pozornosti tisti statistično bojda nadvse redki posamezniki, ki so – nemara že zaradi bioloških²⁸ ali organskih vzrokov – zaznamovani z izredno slabotnim ali celo odsotnim »organom« za moralno delovanje, namreč tako imenovani psihopati ali sociopati²⁹); tretjič, kot razsežnost družbenih (neformalnih in formalnih) sankcij, katerih namen je pokazati neprimernost normativne kršitve in prepričati kršilca, naj preneha s tovrstnimi dejanji; četrtič, kot temeljno vezivo skupnosti, vozlišče socialne (iz podobnosti med ljudmi ali soglasja izvirajoče) solidarnosti ali zbirka pogojev možnosti družbenega življenja, tj. kot nekaj, kar je treba zavarovati in braniti tudi z represivnimi (ali maščevalnimi) sankcijami.

Kakšna je videti ta (»standardno« kriminološka) moralna problematika v postmoderni perspektivi? Na prvi pogled slika ni ravno obetavna. Tradicionalni socializacijski mehanizmi so dokaj krhki. »Klasična« jedrna družina postaja vse bolj nestabilna (navkljub gorečim prizadevanjem za ohranitev njenega – naravnega ali nadnaravnega – »dostojanstva«): od znotraj jo razjedajo črvi, ki se hranijo z ideali »avtentičnosti« (zvestobe samemu sebi), samostojnosti in individualne (predvsem »negativne«) svobode, od zunaj pa jo vznemirjajo stresni ritmi rutin-

privedla do pravcate eksplozije nemirov in radikalizacije njihovih zahtev. Reakcijo kapitalistov poznamo: restavracija delovne discipline in politične »stabilnosti« (vrednot, ki sta videti celo dragocenejši od profita), kar omogočajo negotovost zaposlitve, strukturna brezposelnost (razpita rezervna armada, podprta še z bataljoni odvečnih borcev) in zaostrena konkurenca.

²⁴ O »strahu« pred moralnim presojanjem glej Midgley 1984: 50–52.

²⁵ V zvezi z različnimi kategorijami krivde (oziroma odgovornosti in zločina) glej Karatani 2010: 150–154. Razlikovanje med pravno in moralno krivdo je vsaj *in abstracto* najbolj preprosto: prva se nanaša na kršitev norme, ki prepoveduje škoditi (delati krivico) drugim osebam, druga pa implicira stanje, ko ne pomagamo človeku/ljudem v stiski, četudi bi to lahko storili (glej Schopenhauer 1990: 154–164). Dosti bolj paradokсна je »metafizična« krivda, ki jo lahko občuti tudi nekdo, ki mu pravno in moralno ni mogoče ničesar očitati, na primer posameznik, ki je preživel zlo in gorje koncentracijskega taborišča.

²⁶ O razlikovanju med dobrim (*das Gute*) in zlom (*das Böse*) ter med dobrobitjo (*das Wohl*) in hudim ali gorjem (*das Übel* ali *das Weh*) glej Kant 2003: 69–79. V zvezi z analizo Kantovega pojmovanja »zla« glej Jager 2007: 40–41. O konceptu »radikalno zlo«, ki ga sloviti filozof vpelje v delu *Religija v mejah zgolj uma*, glej Zupančič 1993: 84–89.

²⁷ Z drugimi besedami: človeško bitje, za katero ni nič naravno (niti hoja niti gledanje), se mora priučiti življenja kot navade. Navada

(»aktualnost možnega«) je po eni strani resda otopitev (oziroma »mehanizacija« ali »avtomatizacija«) življenja, po drugi strani pa je tudi pogoj svobode, prisvojitve lastnega telesa (ali njegove preobrazbe v mobilno in fluidno »orodje duše«) in celo delovanja zavesti: »Ne samo jezik, pač pa tudi kompleksnejše nize duhovnih in telesnih dejavnosti je potrebno spremeniti v navado, da bi bil človeški subjekt sposoben uveljaviti svoje 'višje' funkcije kreativnega mišljenja in delovanja – vseh operacij, ki jih ves čas brezglavo izvajamo (hoja, hranjenje itd.), se je potrebno naučiti in jih spremeniti v brezglavo navado.« (Žižek 2009a: 196.)

²⁸ Glej Walsh 2002: 64–66.

²⁹ Z zloslutno besedo »psihopat« se običajno označujejo posamezniki, ki so po eni strani impulzivni, nepredvidljivi, asocialni (nezainteresirani za blaginjo drugih), egocentrični, neodgovorni, zasidrani v sedanosti (brez koherentnega načrta za prihodnost), goljufivi, čustveno pomanjkljivi (predvsem pa brez značilno moralnih občutij, na primer sočutja, krivde, sramu, obžalovanja ali kesanja) in nezmožni vzdrževati trajne in globoke medosebne odnose, po drugi strani pa so pogosto očarljivi, inteligentni in precej zadovoljni s svojimi vznemirljivimi življenjskimi praksami (glej Singer 2008: 314–316). Ob tem pa se skoraj ni mogoče izogniti nadležnemu vprašanju: Mar ni standarden opis »psihopata« nenaavadno podoben (idealno)tipični podobi postmodernih utelešen malone pravljicnih zgodb o individualni uspešnosti?

skih banalnosti, z vseh strani gomazeča negotovost ter raznoliki alternativni načini organiziranja zasebnosti, intimnosti in seksualnosti, za nameček pa se na to trdoživo institucijo naslavljajo čedalje zahtevnejše naloge, kajpak tudi v zvezi z »optimalno« vzgojo otroka (dragocenosti *par excellence*), kar številne zmedene starše sili v blodeče tavanje po labirintih vsakovrstnih strokovnih nasvetov in konkretnih zgledov (ob čemer se zastavlja »nemogoče« vprašanje, kdo naj vzgaja vzgojitelje). Za Katoliško cerkev se zdi, da se po eni strani še najbolj zagnano ubada s finančnimi, poslovnimi in politikantskimi zadevami, po drugi strani pa se utaplja v močvari pedofilskih afer (celo papraž – torej sam sveti oče in ekskluzivni zastopnik transcendentnega Očeta – je bil nedavno deležen tožbe na Mednarodnem kazenskem sodišču zaradi zločina proti človečnosti). Šolniki se pritožujejo nad svojimi razvajenimi, neubogljivimi ali »samo« nezainteresiranimi klienti. Ugled osrednjih ustanov »demokratske« države, obdanih z gosto meglo korupcije, je na osupljivo (a vendarle upravičeno) nizki ravni. Poslovnim elitam se še najbolj prilaga oznaka »kriminalno odličništvo«. Kazenskoopravni sistem plava v oblakih, njegove vezi s sidrišči v neformalnih mehanizmi nadzora nad kriminalnimi pojavi (in njihovimi akterji) so vse bolj razrahljane. Obvladovanje »rizičnih« kategorij ne temelji na nravni »vzgoji srca«, ampak predvsem na izolaciji, segregaciji in kvazivojaških intervencijah v žarišča nemirov, tj. predvsem na taki ali drugačni inkarceraciji (na primer v zaporih za kriminalce in nezaželene priseljence ali v getu, ki je dandanes ključno odlagalnišče odvečnega prebivalstva). Na drugi strani pa novinarji obsedeno (a najbrž v skladu z določili cehovskega etičnega kodeksa) tekajo za notoričnimi lopovi in prevaranti, da bi od njih prejeli medijsko vročo izjavo, dobri in pošteni mali ljudje pa jih volijo in ponižno moledujejo za drobne pozornosti ... Naj nadaljujemo?

Toda to je le ena plat medalje. Obstaja še druga (ali namera celo več njih), vsaj navidezno lepša, tesno zraščena z družbenimi segmenti, ki utelešajo kulturni napredek, avantgardno ozaveščenost, »bazično« zadovoljstvo (ki neredko preskoči v srečo) in še posebej relativno udoben materialni standard. V tovrstnih (liberalno- ali socialnodemokratskih) kontekstih se ne govori o krizi (ali celo zatonu) tradicionalne, monolitne in zatiralske morale, marveč dosti bolj o revitalizaciji (ali celo inovaciji) »etičnega«,³⁰ tj. o vzniku novih vrednotno-normativnih orientacij, ki postopoma nadomeščajo stare, za katerimi v bistvu ni vredno žalovati. Če poenostavimo: postmoderna etika je pluralna, spoštljiva do različnosti in drugačnosti, nespoštljiva pa je do rasizma, seksizma in drugih podobnih »izmov«, še najbolj do vsakršnega prisilnega kolektivizma ali »totalitarizma« (ki je v tej optiki soglasno dojet kot zlo z največjo mogočo začetnico³¹). V tem pogledu se lahko vselej ponosno pokaže na

izboljšani položaj otrok, žensk, spolnih in drugih manjšin ... Postmoderna etika je zlahka združljiva z živopisno mavrico življenjskih slogov, identitetnih politik, telesnih videzov in eksistencialnih eksperimentov ... Nad vsem tem brbotanjem »civilne« družbe pa vihra mogočen prapor, ki zavezuje vse in na katerem piše »človekove pravice«. Te niso več le obledela črka na papirju, ampak nekaj, kar ima dovolj očitne konsekvence: v njihovem imenu se organizirajo vojaški pohodi (humanitarne intervencije) zoper kriminalne oblastnike, s čimer se liberalna demokracija zlagoma, a zanesljivo (čeprav ne tako naglo kakor tržna ekonomija) širi po vsem svetu (in radostno označja konec zgodovine, politike in ideologije, torej vsega tistega, kar »nas razdvaja«). A to še ni vse. Postmoderna etika ima v svojem rokavu še vrsto drugih adutov. Pomislimo na ostrenje ekološke zavesti, sortiranje in recikliranje odpadkov (poglavitega proizvoda kapitalističnega gospodarstva), varčevanje z energijo, skesane avtomobiliste na kolesih ali celo pešpoteh ... Ne prezirimo povečane skrbi za zdravje (in čilost), ki se kaže, denimo, v sistematičnem preganjanju kadilcev, kampanjah za preprečevanje debelosti, boju zoper prepovedane droge, medicinsko neoporečnem prehranjevanju, konstruktivno rekreativnem ali »aktivnem« preživljanju prostega časa ... Ozirimo se na podjetja: njihovi upravljalci zdaj z vso resnostjo poudarjajo »družbeno odgovornost« in »sonaravni razvoj«, obžalujejo neobzirno izkoriščanje delovne sile, zaposlenim srečnežem obljublajo trajno osebnostno rast in mamljive poklicne izzive oziroma možnost kreativnega, samostojnega, nekonvencionalnega, zabavnega, timskega, odgovornega dela ... Ne pozabimo na brstenje etičnih komisij in kodeksov, ki normativno uokvirjajo primerno opravljanje različnih poklicev (ha, imajo ga celo advokati!). Se mar res še komu kolca po starokopitni, ozkosrčni, togi morali, ki je surovo teptala željo, užitek, svobodo izbere,³²

projekt, ki ga označijo kot »utopičnega«, se sprevrže, nam pravijo, v totalitarno moro. Vsako prizadevanje po uvedbi ideje pravičnosti ali enakosti se sprevrže v zlo. Vsaka kolektivna volja do Dobrega povzroča Zlo.« (Badiou 1996: 15.)

³⁰ V zvezi s »svobodo« velja razlikovati voljo kot preferenco (kar implicira, da subjekt daje prednost x pred Y) in voljo kot odločitev/odločenost: »Svobodna volja kot preferenca je nasprotje svobodne volje kot odločitve; je svobodna volja, zvedena na kapricioznost, naključnost nagiba ali, še huje, na ozir na ugodje in udobje, komoditeto. 'Raje' se nasloni na naključno dozo ugodja, ki bi ga utegnilo bolj nuditi eno kot drugo. Prav ta nagib in ozir sta tisto, kar preferenco postavlja nasproti 'pravi' svobodni odločitvi, ki pač terja presekanje z ugodjem in nagibom.« (Dolar 2004: 155.) Pojem »svoboda« je sicer notorično večpomenski. Svoboda je, recimo, mogoče razumeti »negativno« kot odsotnost (naravnih ali umetnih) ovir, omejitev ali prisil (tako da lahko počneš, kar »se ti zahoče«) ali »pozitivno«, kar pa med drugim pomeni: (a) zbir notranjih moči ali zmožnosti (vključno s samokontrolo oziroma obvladovanjem naključnih vzgibov); (b) avtonomnost (vladanje samemu sebi oziroma stanje, v katerem si posameznik sam postavlja ideale, načela, pravila, cilje ali projekte); (c) pristnost želja,

³⁰ Za zgoščen opis postmoderne etike glej Lipovetsky 1992: 11–25.

³¹ »To nam v glavo vbijajo zadnjih petnajst let: vsak revolucionarni

izražanje pristnega jaza, seksualnost³³ ali samoaktualizacijo? Postmoderna etika je namreč povsem drugačna: prožna, pragmatična, dialoška, aerodinamična (*light*), predvsem pa ne zahteva mučnega odrekovanja, žrtvovanja ali trpljenja, saj je odločno na strani »človeka dostojnega«, srečnega, zadovoljujočega, zdravega, dolgega življenja (prav zato jo lahko z najčistejšo vestjo vselej podpre tudi zdravniško in po vsej verjetnosti celo veterinarsko združenje).

V zvezi s postmoderno etiko bi morda kdo (zlobno?) pripomnil, da je predvsem privilegij sitih, »življenjskih estetov«, ki dokaj udobno parazitirajo na – neokolonialnem, ne imperialismističnem, neoliberalnem ali, z eno (a dovolj povedno) besedo, kapitalističnem – izkoriščanju in zatiranju velike večine svetovnega proletariata, ki je nagrajen le s tem, da mu garanje omogoča preživetje, začasen odlog smrti (in torej možnost za nadaljnje podcenjeno hlapčevanje). No, podčrtati velja predvsem to, da se postmoderne normativne orientacije, v katerih sicer ni pretirano težko zavohati uporniškega (zlasti »kontrakulturnega«) duha šestdesetih let, prav lepo ujemajo s kapitalističnim režimom heteronomnega dela in potrošništva. Ha, in še huje: oskrbujejo ga z nujno potrebno psihofizično energijo ali celo nekakšnim »smislom«. Drugače rečeno: ključna poteza postmoderne morale je uvidevnost, »realistično« ustrežljiva drža, ki dejavno priznava nujnost, »usodnost« kapitalizma kot svojega tihega (in celo glasnega!) ozadja (katerega najgrši vidiki so odrinjeni v »podzemlje«, ³⁴ v očem »nevidne« ekspoziture pekla, v katerih se potijo udarniki in udarnice baje »izginevajočega« delavskega razreda). Postmoderna etika je nekakšna mrtvoudna »vest« bogatega Zahoda, ki ima najraje dostojne & mirne proteste, kritične razprave v spletnih (»virtualnih«) forumih, subtilno formulirane peticije in ostre, brezkompromisne pozive »politiki«, naj ukrene kaj zoper revščino, uničevanje okolja, krčenje socialne države, diskriminacijo, nestrpnost ... In celo tedaj, ko se postmoderni (zgodno apolitični) aktivizem nevladnih in prostovoljskih organizacij realizira v človekoljubnih, dobro-

ki jih »vzamemo za svoje«; (č) samoaktualizacijo; (d) obseg uresničljivih vedenjskih opcij. Glede na to je dokaj jasno, da se »svoboda« ne rima nujno niti s srečo niti z moralno. Glej Geuss 2005: 67–72.

³³ O negativnih psihofizičnih posledicah tradicionalne »kulturne« spolne morale glej Freud 2002: 136–141. V zvezi s tem pa je vendarle treba pripomniti, da realizaciji polne zadovoljive seksualnih nagonov ne nasprotuje zgolj »represivna kultura«. Kot je pokazala freudovska psihoanaliza, je že v samem bistvu človeške seksualne funkcije nekaj, kar ni naklonjeno harmoničnemu ali srečnemu izidu. Za podobno analizo spolnih nagonov človeške živali glej Zupančič 2005: 82–89.

³⁴ O premikanju nedvomno nemoralnih in protipravnih praks iz »civiliziranega« sveta v »barbarsko« podzemlje glej Žižek 2004(a): 177–185; 2011(a): 381–391.

delnih ali okoljevarstvenih dejavnostih, ki so scela uglašene z bržčas najmanj spornim merilom moralnega ali altruističnega ravnanja, usmerjenega v pomoč nekomu, ki je v stiski (ne glede na to, ali je motiv sočutje, želja po »boljšem svetu« ali odgovornost do drugega, vseh drugih ali Drugega), so rezultati vendarle dvoumni. Ni se namreč mogoče otresti vtisa, da se z brezplačnim ukvarjanjem s problemi (na primer z revščino ali izključenostjo), ki so večinoma eksternalizirani stroški konkurenčne gonje za profitom, pomaga tudi (predvsem?) kapitalu in njegovi do vratu zadolženi politični zaveznici (in v optiki katerih je tovrstno početje »neracionalno«: bodisi zato, ker ni dobičkonosno, bodisi zato, ker je predrago).

Sklepna opazka: ideali na prepihu

Morala (ali različice »etičnega«) je specifično človeški fenomen,³⁵ vendar predvsem kot možnost,³⁶ ne pa nujno tudi

³⁵ To nas trešči pred zamotano vprašanje, kaj sploh je človek oziroma v čem se razlikuje od živali vrste *Homo sapiens*, tj. precej grabežljivega, nasilnega in nečimrnega »dvoonožca brez perja«, čigar čari so vse prej kakor očitni: »Če človeško žival reduciramo na njeno golo naravo, jo moramo postaviti v isti položaj kakor njene biološke tovariše. Ta sistematični klavec se v velikanskih mravljiščih, ki jih je zgradil, žene za interesi preživetja in zadovoljitve, ki niso nič več oziroma nič manj spoštovanja vredni kot interesi krtov ali kresničk. Izkazal se je kot najbolj zvit med živalmi, kot najbolj potrpežljiv, najbolj trdovraten suženj krvoločnih želja po lastni moči.« (Badiou 1996: 46.) Sicer pa francoski filozof (1996: 14) meni, da je specifičnost človeka v želji po resnici (ki je »ista za vse«) in torej po nesmrtnosti: »To, da na koncu vsi umremo in da smo zgolj prah, v ničemer ne spremeni identitete Človeka kot nesmrtnega, brž ko ta zatrdi, da noče biti žival, v kar ga silijo razmere. In vsak človek je, kot je znano, na nepredvidljiv način zmogel biti to nesmrtno bitje, ne glede na to, ali gre za velike ali majhne preizkušnje, za pomembno ali drugotno resnico. V vsakem primeru pa je subjektivacija nesmrtna in naredi Človeka.« To seveda ni edina mogoča določitev tistega »nekaj več«, kar človeško žival nadgradi v človeka. Weininger (1986: 373–376) identificira naslednje lastnosti: (a) individualnost (za razliko od individuacije živega organizma) oziroma dušo ali »monado« (ki je ločena od vseh drugih in je obenem še »brez oken«, a kljub temu vsebuje »ves svet«, mikrokozmos); (b) spomin (za razliko od neposrednega, pasivnega prepoznavanja); (c) predanost vrednotam, tj. najstvu, ki določa, k čemu je treba stremeti (za razliko od golega nagnjenja ali težnje po ugodju); (č) ljubezen (za razliko od spolnega poželenja); (d) aktivno pozornost (za razliko od »zožene zavesti«); (e) voljo, ki je svobodna (česaravno ne kot »dejstvo« ali »fenomen«, marveč kot transcendentna podlaga posameznikovega psihičnega življenja). Singer (2008: 90) med »pokazatelje človeškosti« vključuje samozavedanje, samoobvladovanje, zavest o prihodnosti in preteklosti, sposobnost vzpostavljanja medosebnih odnosov, skrb za druge, sporazumevanje in radovednost.«

³⁶ Wright (2008: 330) poudarja, da je človeško bitje v glavnem »tehnično« opremljeno za moralno vedenje (ker ima samozavedanje, spomin ter intelektualne in domišljajske kapacitete, ki omogočajo predvidevanje in presojo alternativnih opcij), vendar pa je to le

kot aktualnost. Vrednostnim presojam o tem, kaj je dobro in kaj je slabo (ter njihovim podmenam in implikacijam), se gotovo ne moremo izogniti, kar pa še ne pomeni, da imajo vselej ali neizbežno moralno naravo. Čeprav bi lahko rekli, da je absolutna vednost o dobrem in zlem nekaj, kar gnezdi primarno v sferi transcendentnih entitet (ali bistev), vsekakor ne moremo mimo »dejstva«, da sta Adam in Eva vendarle pojedla tisto kislico z drevesa spoznanja in s tem »obsodila« potomstvo med drugim tudi na soočanje s tovrstnimi problemi ali dilemami. Na »moralno vprašanje« kajpak ne odgovarja le družbena skupnost, ki normativno uravnava »lik in delo« svojih članov (praviloma v luči zgodovinsko dominantnih predstav o »idealnem človeku« ali strukturno nujni »formi subjektivnosti«), najpogosteje z distribucijo pohval in graj. To mora početi tudi posameznik »kot tak«, in sicer ne nazadnje že zato, da tako ali drugače regulira ali obvladuje³⁷ nadležno vreščave in neredko konfliktno težnje svojih nagonskih/motivacijskih silnic (pri tem pa je, vsaj kot moralni subjekt *stricto sensu*, pravzaprav sam samcat v brezmejnem veselju, najbolj osamljeno ali samotno bitje, kar si jih je mogoče zamisliti – za razliko od religioznega subjekta, ki mu dela družbo vsaj Bog, ali pravnega subjekta, ki živi v človeški družbi³⁸).

Moralno »vprašanje« je kajpak mogoče artikulirati na različne načine, še bolj pestre (družbeno in zgodovinske relativne ter neredko tudi idiosinkratične) pa so njegove »rešitve«. Vseeno pa v postmodernem kontekstu pogosto trčimo ob trditve, da na tem področju vendarle obstaja konsenz (vsaj v »civiliziranem svetu«), ki se seveda ne nanaša več na kolektivno dobro (ki se je razkrojilo v mavrično množstvo individualnih/individualiziranih koncepcij), ampak na zlo. In tudi to ni od muh, saj navsezadnje omogoča vznik vsaj »negativne solidarnosti«, tj. družbene skupnosti, ki jo povezujejo strahovi in tesnobe oziroma jo preganjajo vsakovrstne, nenehno spreminjajoče se prikazni, ki se jim po novem reče »tveganja« (in to predvsem tista, ki izvirajo iz procesov »modernizacije« v službi napredka in razvoja). Še več, dandanes se ve celo to, kaj je absolutno zlo: merilo vseh meril za prepoznavanje in ocenjevanje njegovih miniaturnih manifestacij. To je holokavst³⁹ in posledično fašizem/nacizem oziroma totalitarizem in torej

biološka/evolucijska popotnica: »Smo potencialno moralne živali – kar je več, kakor lahko trdi katerakoli žival – nismo pa naravno moralne živali. Če želimo biti moralne živali, moramo najprej spoznati, kako temeljito nismo moralni.«

³⁷ To tezo je *in nuce* razvil že Darwin (2004: 132–140), ki je razvoj »moralnega čuta« povezal predvsem s socialnim instinktom in »simpatijo«, tj. dovezetnostjo za hvalo in grajo. Za sodobnejšo analizo »notranje potrebe po moralni regulaciji« glej Midgley 1984: 188–192.

³⁸ Za fenomenološko analizo moralne, religiozne in pravne pozicije glej Kojève 1984: 226–242.

³⁹ Za poglobljeno teorijo o absolutnem ali radikalnem zlu glej Badiou 1996: 48–52, 55–59.

socializem/komunizem. Na tej, mračni strani so stvari jasne in nedvoumne: vsi smo proti pobijanju, mučenju in trpljenju nedolžnih ljudi, še zlasti tedaj, ko so žrtve (pre)blizu ali celo ene izmed »nas« (*it could be you!*).⁴⁰ Na drugi, sončni strani, kjer dobrotljivo mežikajo podobe dobrega, pa je situacija baje neprimerno bolj raznolika, ozaljšana z nič koliko stezic, še neshojenih poti in poželjivih avtocest (opcij za tiste, ki se jim »še posebej mudi«). No, in prav je tako (saj ima, kot vemo, »vsako tele svoje veselje«). Le kdo bi si danes sploh še drznil pomisliti, da bi vseh tem ihtavim iskalcem ugodja, udobja, zadovoljstva, užitka in sreče – s silo ali prevaro (manipulacijo) – odvezel sveto pravico do izbire (oziroma bi jih ošabno nagnal korakati v eno samo, ideološko poenoteno smer), še zlasti, ker njihovo vehementno zasledovanje lastnih interesov nadzoruje nevidna tržna roka, ki blagohotno poskrbi, da se iz tega vročega kotla ne izleže anarhija (ali kaos), marveč – reci in piši! – obča dobrobit? Vprašanje je, hvala bogu, menda zgolj retorično.

Toda pozor. Če se nam posreči, da že za malenkost dvignemo glavo iz živega peska vladajoče ideologije (»objektivnih iluzij«), naglo uvidimo, da je mogoče postmoderno »stanje stvari« interpretirati tudi drugače. Recimo: mar ni ravno »dobro« tisto, glede česar se ljudje v splošnem še najbolj strinjajo (vsaj če imamo pred očmi vsakdanje »teorije« in prakse tako razredne avantgarde kakor tudi podrejenih delovnih in potrošniških množic). No, in to dobro ni kar koli: njegovi predikati – na primer vsemogočnost – močno spominjajo na božje attribute. Da, v mislim imamo denar, ki dejansko funkcionira kot bog, »negibno gibalo« (Aristotel) ljudi in reči.⁴¹ Česa vse ni zmožen denar: človeku da moč, silo, oblast, neodvisnost, pokornost reči, varnost, avreolo osebne uspešnosti, prepričljivost, zdravje (neredko celo lepoto), ugled, občudovanje, naklonjenost, priljubljenost, spoštovanje → vrednost: toliko večjaš, kolikor ga imaš oziroma (si) ga zaslužiš. Ni ga boga, ki bi imel pod sabo toliko predanih vernikov, prerokov, apostolov, katehetov, mašnikov, križarjev, templjev, molitvenih obrazcev ... Denar je sonce vseh sonc, ki brez predaha ožarja utrujene

⁴⁰ To pa seveda implicira precej selektivno apercepcijo »vrednih« (ali »nedolžnih«) žrtev: »Poglejte: tistega dne, ko sta se na Manhattnu zrušila dvojčka Svetovnega trgovskega centra, je v svetu zaradi lakote in ozdravljivih boleznih umrlo 35.650 otrok. Toliko jih na svetu zdaj umre vsak dan. To je tihi genocid, tihi teror revščine, ki se dogaja pred očmi vseh nas. Toda zaradi tega ni še nihče povzdignil glasu.« (Soban 2011: 59.)

⁴¹ Simmel (2005: 239–243) poudarja, da je posebnost denarja tudi v tem, da se ne pokorava zakonu o padajoči marginalni koristnosti. Izpolnitev običajnih želja pogosto implicira večje ali manjše razočaranje (včasih pa seveda tudi prijetno presenečenje), saj je povezana s tem, da bolje spoznamo njene predmet, njegove svetle in temne plati. Pri denarju pa je drugače. Njegovo kopičenje, katerega psihični izraz je lakomnost (ali skopost), je namreč povsem imuno za tovrstne negativne čustvene odboje, saj gre za stvar (vrednost vseh vrednosti), ki je brez lastnosti.

obrazje romarjev in blagoslavlja sveto pot, ki vodi k njemu in ki je seveda brez konca in kraja («absolutno» je pač noumen, *Ding an sich*, tj. stvar sama na sebi, ne pa fenomen), njena poimenovanja pa se v času spreminjajo: »napredek«,⁴² »razvoj«,⁴³ »globalizacija« ... Sicer pa imena tako in tako niso važna, ključno je to, kar označujejo (ali vsaj obljublajo), namreč stalno povečevanje materialne blaginje, najprej, razumljivo, tistih zgoraj (najbolj pobožnih ali morda celo predestiniranih), nato pa postopoma – potrpljenje je božja mast! – še onih spodaj (*trickle down effect*). Nič manj pomembno pa ni to, kar je na tej poti treba početi: delati! Delo osvobaja, če ne drugače, pa vsaj tako, da ti prinese zaslužek (bolje delaš, višji je) in s tem vsaj aproksimacijo udeležnosti v transcendentnem bistvu (je kaj lepšega od tega, da se zvečer vrneš domov prijetno utrujen in – preden začneš gledati televizijo – preveriš dvigajoče se stanje na bančnem računu?). Delo menda moralno izboljšuje ali povzdiguje (*in extremis* pa tudi odrešuje) človeka. In še več, delo pokaže, kdo je resnično veren, pravoveren, kdo pa je krivo- ali narobeveren ali celo neveren in *eo ipso* goden za zaslužen kazni: kdor ne dela, naj ne je! Z drugimi besedami: smrt lenuhom, ki se norčujejo iz svetega! Prezir in sovraštvo do vseh, ki se nesramno rogajo kultu dela (vca). Ki neracionalno zapravljajo svojo čas z dejavnostmi, v katerih – samo pomislite! – samo oni sami vidijo vrednoto, smisel, odtis lastne svobode (oziroma samodoločanja) ali korist. Ki svojega življenja ne posvečajo delanju, kopičenju in oplajanju denarja. Ki se neolikano posmehujejo bogatašem (vernikom *par excellence*), o katerih celo trdijo, da je njihovo premoženje odblesek zločinov in da torej sploh ni zares njihovo (ker imajo ali prejemajo več, kot bi jim – pravno, moralno, politično ali ekonomsko – smelo pripadati) oziroma je njihovo zgolj po zaslugi globoko zakoreninjene pravne zmote, splošne zaslepljenosti, ki vsaj deloma izvira tudi iz veljavnih zakonskih predpisov ...

⁴² Ideja napredka, ki izvira iz razsvetljenstva (in je torej stara komaj kakšnih dvesto let), je nedvomno pomembna opora kapitalistične ideologije: »Tiha predpostavka kapitalizma je, da se svet razvija proti boljši, svetlejši prihodnosti in da je motor tega napredovanja gospodarska rast, torej širjenje obsega blaga in storitev, ki so ljudem na voljo. V tem procesu lahko sicer pride do občasnih motenj, recimo v obliki periodičnih recesij, toda sila vztrajnosti nas nenehno potiska naprej.« (Hamilton 2007: 93.)

⁴³ Lатуche (2009: 25) opozarja, da je »razvoj« precej varljiv, celo sprevržen koncept: »Ker pri žrtvi onesposobi zmožnost presoje in anestezira njeno kritično mišljenje, odlično izpelje ideološko navidezno delo, ki ga nalagamo 'psom čuvajem' (Nizan) ali 'čistilcem imperija' (Brecht), da bi vzpostavili konsenz med nasprotnimi stranmi: izraze, kakršni so akumulacija kapitala, izkoriščanje delovne sile, zahodni imperializem ali svetovna nadvlada, ki so resnica razvoja in globalizacije, pa bi tisti, ki so na napačni strani razrednega boja in svetovne ekonomske vojne, upravičeno in samodejno zavrnili. Mojstrovina te mistifikacijske umetnosti je neizpodbitno 'trajnostni razvoj'.«

V redu. Ampak kako je potem mogoče, da je prav iz tega skorajda idilično soglasnega dobrega (na katerega ne prisegajo le bogati, marveč večinoma tudi revni in oni vmes, milijonarji na čakanju) izšlo tolikšno zlo in gorje, na primer kolonializem, imperializem, suženjstvo,⁴⁴ eksploatacija mezdnih (formalno svobodnih) delavcev, vojne (katerih kulminacija je vsekakor mesarsko dvajseto stoletje), konvencionalni (in organizirani) kriminal šibkih in močnih, odtujenost («alienacija»), reifikacija, megalomanska revščina (oziroma socialno-ekonomska polarizacija⁴⁵), uničevanje in onesnaževanje narave ... Je morda tudi tokrat triumfalni zlodej, ki se zna neverjetno večje skrivati za zapeljivimi maskami dobrega? So ljudje prenašlo pokopali krščanskega boga, ki je bil, kar se dela tiče, zgledno varčen in učinkovit (delal je – in še to le z besedami! – pičlih šest dni, nato pa se je sproščeno predal brezdelju)? So ravnali nepremišljeno, ko so zavrgli modrost starih, ki so »bogastvo« enačili z nedelom (svobodo), delo pa z »revščino« (oziroma nujnostjo, s katero se morajo pečati sužnji)? Ali pa je problem v tem, da smo pozabili, da je »trdo« (heteronomno ali abstraktno) delo ena izmed najbolj zahrbtnih oblik »lenobe« (vsaj v razmerju do vsega tistega, kar je človeško najbolj dragoceno), zasvojenosti, samopozabe ali samozatajevanja, da delo nikakor ni svobodna »opcija«, marveč naravna nuja (ki jo je mogoče – in tudi zaželeno! –

⁴⁴ O ekonomski vlogi suženjstva v »moderne republike lastnine« glej Hardt in Negri 2010: 74–80. Čeprav je suženjstvo v očitnem protislovju z ideologijo »svobodnega« dela – oziroma posameznika kot lastnika samega sebe (svoje delovne sile, ki jo menjava za mezdo) –, je odigralo pomembno vlogo v razvoju kapitalistične ekonomije: »Ko pa razširimo svoj pogled in ugotovimo, da so kontekst, bistven za rojstvo in rast kapitala, široki krogotoki prehajanja ljudi, bogastva in blaga, ki segajo daleč onkraj Evrope, lahko vidimo, da je suženjstvo popolnoma integrirano v kapitalistično produkcijo, vsaj v 18. in večjem delu 19. stoletja.« (Hardt in Negri 2010: 76.)

⁴⁵ Wallerstein (2004: 160–161) poudarja, da je kapitalistična ekonomija ustvarila največjo geografsko polarizacijo bogastva in privilegijev, kar jih je svet kdaj poznal: »O kapitalističnem svetovnem sistemu lahko razmišljamo kot o socialno tridelnem sistemu, (simbolično) razdeljenem na 1 odstotek na vrhu, 19 odstotkov kadrov in 80 odstotkov na dnu. Dodajmo temu še prostorski element, ki smo ga že omenjali. V mejah enotnega sistema, tj. kapitalistične svetovne ekonomije, teh 19 odstotkov ni razvrščenih enakomerno med vse politične enote, temveč so zbrani le v nekaterih izmed njih.« Piscec (2004: 162) opozarja, da ima ravno za sistemske kadre »demokracija« zelo pomembno mesto na lestvici vrednot: »In čeprav je demokratizacija v zadnjih dvesto letih koristila le hipotetičnim 19 odstotkom svetovnega prebivalstva, je bila za vrhnji 1 odstotek zelo draga in zanjo je šel precejšen del pogače. Če bi iz 19 odstotkov nastalo 29 odstotkov (kaj šele, če bi nastalo 89 odstotkov), ne bi za privilegirance ostalo nič. Če smo čisto konkretni, nič več ne bi bilo nepretrgane akumulacije kapitala, kar je, konec koncev, *raison d'être* kapitalistične svetovne ekonomije.« O moralnih vidikih soobstoja absolutnega bogastva in absolutne revščine glej Singer 2008: 213–219.

zgolj skrčiti, počlovečiti, enakomerno porazdeliti in podrediti demokratični kontroli, da je bilo »delo v potu lastnega obraza« zamišljeno kot »padlim« ljudem naložena kazen zaradi Adamovega in Evinega prestopka v raju ...? Ampak koga to sploh zanima! Čemu bi tratili čas z jalovim razmišljanjem. Delo bržčas že nestrpno kliče.⁴⁶ In brez dela ni jela, ni klobas, niti novih zimskih gum ...

Literatura

1. Adorno, T. W. (2007). *Minima moralia: refleksije iz poškodovanega življenja*. Ljubljana, Založba / *cf.
2. Badiou, A. (1996). Etika: razprava o zavesti o Zlu. *Problemi*, št. 1.
3. Bembič, B. (2011). Dve teoriji kapitalističnega gospodarstva. *Teorija in praksa*, št. 1, str. 206–229.
4. Bilwet (1999). *Medijski arhiv*. Ljubljana, Študentska založba.
5. Darwin, C. (2004). *The Decent of Man, and Selection in Relation to Sex*. London, Penguin Books.
6. Dolar, M. (2004). Pisar Bartleby in njegova pravica. *Problemi*, št. 7–8, str. 133–165.
7. Freud, S. (2002). Kulturna spolna morala. *Problemi*, št. 5–6, str. 133–156.
8. Geuss, R. (2005). *Outside Ethics*. Princeton, Princeton University Press.
9. Hamilton, C. (2007). *Fetiš rasti*. Ljubljana, Krtina.
10. Hardt, M.; Negri, A. (2010). *Skupno: onkraj privatnega in javnega*. Ljubljana, Študentska založba.
11. Hessel, S. (2011). *Dvignite se!* Ljubljana, Založba Sanje.
12. Jager, M. (2007). Pogoj obče veljavnosti kot Kantova etična britev. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, št. 1, str. 37–45.
13. Kant, I. (2003). *Kritika praktičnega uma*. Ljubljana, Društvo za teoretsko psihoanalizo.
14. Karatani, K. (2010). *Transkripta: o Kantu in Marxu*. Ljubljana, Krtina.
15. Kojève, A. (1984). *Fenomenologija prava*. Beograd, Nolit.
16. Lacan, J. (1988). *Etika psihoanalize*. Ljubljana, Delavska enotnost.
17. Latouche, S. (2009). *Preživeti razvoj*. Ljubljana, Založba / *cf.
18. Lipovetsky, G. (1992). *Le crépuscule du devoir*. Pariz, Gallimard.
19. Lukič, G. (2011). Jastrebi se vračajo. *Dnevnik (Objektiv)*, 6. avgust, str. 14–15.
20. Midgley, M. (1984). *Wickedness: a philosophical essay*. London, Routledge.
21. Nietzsche, F. (2005). *Človeško, prečloveško*. Ljubljana, Slovenska matica.
22. Petrovčič, P. (2011). Izgubljeno v zakonitvijo. *Mladina*, št. 35, str. 27.
23. Schopenhauer, A. (1990). *O temelju morala*. Novi sad, Bratstvo–jedinstvo.
24. Simmel, G. (2005). *Filozofija denarja*. Ljubljana, Študentska založba.
25. Singer, P. (2008). *Praktična etika*. Ljubljana, Krtina.
26. Sloterdijk, P. (2009). *Srd in čas: politično-psihološki poskus*. Ljubljana, Študentska založba.
27. Soban, B. (2011). Popotnica za prihodnost (»Spremna beseda«). V: Hessel, S.: *Dvignite se!* Ljubljana, Založba Sanje, str. 53–63.
28. Starikov, N. (2011). *Kriza: kako š e to dela*. Ljubljana, UMco.
29. Štefančič, M. (2011). Otoki zakladov. *Mladina*, št. 25, str. 36–40.
30. Wacquant, L. (2008). *Zapori revščine*. Ljubljana, Založba / *cf.
31. Wallerstein, I. (2004). *Zaton ameriške moči*. Ljubljana, Založba / *cf.
32. Wallerstein, I. (2006). *Uvod v analizo svetovnih sistemov*. Ljubljana, Založba / *cf.
33. Walsh, A. (2002). *Biosocial Criminology: Introduction and Intergration*. Cincinnati, Anderson Publishing Co.
34. Weininger, O. (1986). *Pol i karakter*. Beograd, Književne novine.
35. Wright, R. (2008). *Moralna žival: pogledi evolucijske psihologije na človeško naravo*. Ljubljana, Mladinska knjiga.
36. Zupančič, A. (2005). ABC freudovske revolucije. *Problemi*, št. 7–8, str. 67–89.
37. Zupančič, A. (1993). *Etika realnega: Kant, Lacan*. Ljubljana, Problemi-Razprave.
38. Žižek, S. (2004). Canis a non canendo. *Problemi*, št. 1–2, str. 5–32.
39. Žižek, S. (2004a). Premakniti podzemlje! *Problemi*, št. 5–6, str. 169–186.
40. Žižek, S. (2009). *In Defense of Lost Causes*. London, Verso.
41. Žižek, S. (2009a). Disciplina med dvema svobodama, ali: Norost in navada v nemškem idealizmu. *Problemi*, št. 2–3, str. 189–221.
42. Žižek, S. (2011). Živalski pogled Drugega. *Problemi*, št. 1–2, str. 5–16.
43. Žižek, S. (2011a). *Poskusiti znova – spodleteti bolje*. Ljubljana, Cankarjeva založba.

⁴⁶ »Če torej upoštevamo le to, kar nas zadeva, se pravi to, kar zadeva željo, njeno stanovitnost in razpršenost, potem je položaj oblasti, kakršnakoli je že bila, v vsakršnih okoliščinah, vselej enak. To je položaj Aleksandra, ko je zasedel Perzepolis, Hitlerja, ko je zasedel Pariz, to je tisti znameniti proglas: (predgovor ni pomemben) Prišel sem vas osvobodit tega ali onega, vseeno česa, bistveno je naslednje: nadaljujte z delom, delo mora teči naprej. Kar z drugimi besedami pomeni: naj bo vsem popolnoma jasno, da ni napočila niti najmanjša priložnost za izražanje kakršnekoli želje. Morala oblasti, upravljanja dobrin je naslednja: z željami se oglasite kdaj drugič, naj kar lepo počakajo.« (Lacan 1988: 317.)

Post-modern normative systems from a criminological perspective

Zoran Kanduč, LL. D. Scientific Counselor, Institute of Criminology at the Faculty of Law,
University of Ljubljana, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

In the post-modern context, the obligation exerted by normative systems would appear to no longer have any effect. On one hand – at the level of core value orientations, at least – such systems are challenged by rebelling crowds while, on the other hand (which, in fact, is deeply conformist), they are undermined by the I-would-prefer-something-else mentality, i.e. by the impatient consumer's wish list, which is aggressively exacerbated by the advertising industry. Although the structural crisis in the capitalist economy has exposed the grotesque absurdity of the dominant ideals, the intelligentsia are still babbling about solving the situation the "good old way": more work, more competition, more private ownership, etc. And, above this, they have unfurled the tattered umbrella of "human rights" – a doctrine which is radical at its very core (because it calls into question the existing regime of ownership rights) and which the ideological apparatus of the bourgeois state has modified to the extent that it has become acceptable even for the Establishment and its guardian angels.

Key words: normative systems, criminology, crisis of values, capitalism, social ethics

UDK: 172:321:343.9